

He Muka

HE PITOPITO KŌRERO NĀ TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI

Putanga 10(2)

Ngahuru 1997

ISSN 0114-6017

HE MIHI KI A TE HAUORA

Ko 1987 te tau, ko Whiringa-ā-rangi te marama, ko te 17 te rā i tuwhera ai te tari o Te Taura Whiri i te Reo Māori, ā, ko ngā kaimahi ko Mātene Rūāwai, te k a i w h a k a m ā o r i , kaiwhakahaere hoki i ngā w h a k a m ā t a u t a u kaiwhakamāori; ko Kura Wehipeihana, te hēkeretari, kaiwhakatau manuhiri; ko Kevin Hughes tā mātou kaitonotono; ko George Bertos, ā, ko au, ā, ko ngā kaiwhiri o taua wā, ko Kāterina Mataira, ko Anita Moke, ko Tākuta Ray Harlow, ko Tā Matutaera Ihaka hoki. Ko te waka ia o Te Taura Whiri kua whakatereakētia i te 28 o Here-turi-kōkā o taua tau i Te Whare Pāremata i raro anō i te maru o Te Minita Māori o taua wā, o Koro Wētere.

Nā, i a au i whakatūria tuatahitia ki te tūranga nei ko ngā tohutohu mai kia pēnei te tokomaha o ō kaimahi, ā, kia pēnei ngā tūranga mō aua tāngata rā. Nā, i roto i ngā whakatau ka tonu au ki Te Tari Māori kia āwhinatia mai ahau, ā, riro ana nā te kaitiaki pūtea a Te Tari Māori nā John Gill tāku nā kaitiaki pūtea i whakaingoa, otira, i homai ingoa hei whakaarotanga māku, ā, ko tētahi o aua tāngata i whakaingoa rā ko George Bertos, e kīia nei e mātou ko Te Hauora.

I waimarie au i a rāua ko Mātene nā te mōhio o rāua ki ngā pūnaha kāwanatanga me te āhua o te mahi e

mahia ana i ngā tari kāwanatanga. Kua riro atu nei a Mātene, ka noho ko Te Hauora te mōrehu o te hunga nāna te huarahi i para.

Kua eke nei te iwa tau ki konei kua huri te aroaro ki wāhi kē, ki mahi kē, ā, ka aroaroā ko mātou ka noho mai ki tā mātou tangata ka haere nei.

*‘Aue! Te aroha i a mātou e
Tuki rawa, e tama, ki te manawa’*

He tangata hūmarie, he ngākau mahaki, he pai te wairua ki te tangata, ā, noho tonu ai hei whakahirihiri mōku i a au ka ngaro ki wāhi kē, ki hui kē. Nā te mākohakoha, nā te kore i takeo mai ahakoa he aha te tonu atu rata ana te tangata ki a ia. Koia nei rā ōna āhuatanga, ōna pūmanawa tae atu hoki ki te āhei ōna ki tāna i whai ai, i mahi ai.

I roto i te wā i a ia ka noho mai ki konei ko Tā

Matutaera Ihaka rāua ko Mātene Rūāwai kua hurumutu, ko Kevin Hughes, ki a mātou nei ko Te Hīkaka, kua moe wahine, kua whai tamariki; ko Tākuta Jeffrey Waite, ki a mātou nei ko Te Mauritau, kua haere atu ki Te Pēke o Te Ao i Washington ki reira mahi ai; ko Kura Wehipeihana kua hoki ki tana whānau; ko Ērima Hēnare, i hoki mai i tana tūranga i Los Angeles kia noho ko tō raro tonu mai i a au, kua hoki ki Te Puni Kōkiri i Whangārei; ko Hine Hōri i haere ki te pēke mahi ai.

KURA WHAKAPAKARI REO KI HIRANGI MARAE

*Kua rerekē ngā rā e tū ai te kura ki Hirangi Marae, Tūrangi, kei te whārangi tuaono
ngā rā hou.*

I a au i hoki ai ki tōku tūranga i te Whare Wānanga o Waikato i te ekenga o te toru tau ōku ki te tūranga nei i noho ko ia hei āwhina i tō tātou kaumātua, i a Tā Matutaera mō te wā poto i a ia i te ihu o te waka. Nōku ka tonoa kia hoki mai ko ia anō i konei hei whakamāmā noa i te mahi.

Nō te haerenga o Kura ka eke mai ko Miriama Kīngi, ā, i a au i hoki ai ki Waikato ka whai mai ia. Nōku ka hoki mai, ka hoki mai anō ia, ā, e noho tonu nei.

Ahakoia pēhea te āhua o te tangata, tōna pai, tōna aha kē rānei, te roa ōna e mahi tahi mai ana, ka hāngai tonu te whakaaro ki ērā kupu o Tahi Nei Taru Kino, arā,

‘Kei te wehenga aroha kau ana’

Kāti, kua whakatauhia ngā whakatau, kua kōrerotia ngā kōrero, ā, kua huri te aroaro ki wāhi kē, ki tūranga kē. Nōna ka pēnei, ko tā te ngākau mapu he mihi kau noa, he tangi kau noa, he tuku kau noa kia haere i runga i te pai, i te aroha, i te wareware kore o mātou o te hunga ka mahue ki muri nei, arā, a Hēni Jacob, a Te Haumihiata Mason, a Miriama Kingi, a Tūehu Harris, a Wareko Te Āngina, tae atu hoki ki ngā kaiwhiri o te wā nei, arā, ki a Mīria Simpson, ki a Ngāhinatūrae Te Uira, ki a Waihoroi Shortland me Te Wharehuia Milroy, ki ngā wā o te nohonga tahitanga.

Nō reira, kei Te Hauora, kei te hoa pūmau o roto i ngā tau, mā te aha i ēnei kupu iti noa hei whakatinana i te āhua o te ngākau pōuri me te nui noa o te hokinga whakaaro. Ko ērā hei taonga whakakatakata, whakatangi i roto i ngā tau. Me tiki noa atu i ngā kupu o tētahi o ngā waiata maha mō tēnei mea mō te aroha ka whakahāngai mai ai.

‘Aue! Te aroha i a mātou e Tuki rawa, e tama, ki te manawa’

Ko te īnoi hoki o te ngākau māna, i te wāhi ngaro, koe hei arataki, hei manaaki i roto i ōkōpikopikotanga maha haere ake nei, haere ake nei.

Tihē!

HE TAONGA
TE REO

TE TĀŪNGA TOHU I TE MATATAU KI TE REO MĀORI

HE WHAKAMĀRAMA

E noho mai ana **Te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori** i raro i te maru o Te Taura Whiri i te Reo Māori i runga i te whakahau a te Wāhanga 15 o te Ture Reo Māori 1987. Nā konei i āhei ai Te Taura Whiri ki te whakawhiwhi tiwhikete ki te hunga ka puta i āna whakamātautau whakamāori kōrero.

HE KŌRERO WHĀNUI

I ēnei rā kei te nui kē atu ngā tono whakamāoritanga a ngā momo whakahaere katoa, me te aha, ko ngā momo kōrero katoa e tonoa ana kia whakamāoritia atu. Mai i ngā kōrero kai parāoa noa iho nei, ngā kōrero ngahau, tae atu ki ngā kōrero a ngā mātanga o ngā ao pēnei i te ao hauora, i te ao mātauranga, i te ao toko i te ora, i te ao o te ture me te ao kāwanatanga. I runga i tēnei tūāhua, kua whakaaro Te Taura Whiri kua eke kē pea ki te wā e tipakopakoa haerehia he maramara kōrero i ēnei tūmomo ao katoa ka whakauru atu ki āna whakamātautau, kia rite ai ngā whakamātautau ki ngā tono whakamāoritanga mai a waho.

Arā anō tētahi āhuatanga kua kore e taea te kaupare atu i te ao o te kaiwhakamāori, ko tērā e pā ana ki ngā ture whānui. E pai tonu ana te whakatūpato a te kaiwhakamāori i a ia, i te mea, kua eke ki te wā e taea ai te tangata te hāmene ki te kore e rite te tōtika me te pai o tāna i whakamāori ai ki tērā i kī ai ia ka taea e ia. Ki te kī taurangi te kāmura ka taea e ia te hanga whare i runga i te tōtika me te pai, me ū a ia ki tāna ka tika. Ki te kore hoki, kua taea ia te hari ki te ture. Kua kore e rerekē ake te āhua ki te kaiwhakamāori. Mēnā e utua ana te tangata ki te whakamāori kōrero, kia tōtika anō te mahi i te mahi, kia kore ai tāna i mahi ai e hoki mai ki runga i a ia.

Ahakoia anō tēnei āhua, e hara tēnei i te take e wehi ai te tangata ki te whakauru mai ki te ao o te kaiwhakamāori. Kāore i rerekē ake ngā huarahi ki tēnei ao mahi i ētahi atu ao mahi, arā, kia roa e whakangungua ana, kia roa e ako ana, kia roa e whakamātau ana, ā, taihoa kua noho mai ngā pūmanawa tōtika, kua māmā te mahi i te mahi.

Koinei tā Te Taura Whiri e whai nei, me te tūmanako ka kaha whāia mai Te Tāunga Tohu i te Matatau e te marea.

I roto i ngā tau, kua tino korekore haere ngā ingoa kaiwhakamāori i te rārangi kaiwhakamāori a Te Taura Whiri, me te aha, kua eke kē te nuinga o taua hunga ki tērā taipakeke e ngoikore haere ai te ringa tuhi, e kore rānei e wātea ki te mahi i te mahi i te mea e whāia ana ō rātou mātauranga Māori e te marea, e inoia ana kia haere ki te tī, ki te tā, ki ngā momo hui katoa. Ko te roanga atu o te kōrero, kua kore e tino kaha, kua kore rānei e tino wātea ki te pīkau i te mahi. Nā konei e whai ana Te Taura Whiri kia whakauru mai ngā reanga o muri mai i a rātou ki te āwhina i a rātou ki te pīkau i tēnei o ngā mahi.

KO WAI MĀ TE HUNGA HEI WHAKAURU MAI?

Ko te hunga matatau tonu ki te reo Māori, matatau anō hoki ki te reo Pākehā. Mēnā ko te reo Māori tō reo taketake ake, ā, kua kaha anō tō reo Pākehā i roto i ngā tau, kaua e whakaaroaro, whakauru mai. Waihoki, mēnā ko te reo Pākehā tō reo taketake ake, ā, kua kaha ko tō reo Māori i roto i ngā tau, whakauru mai. He pai ake te whakauru mai kia whakamātauria koe tēnā i tō whakaaro tērā pea ka taea e koe, ka noho whakaaroaro mō ake tonu. Kaua e whakaroaro, kāti te tawhitawhi, whakauru mai ki ngā whakamātautau o tēnei tau.

Kei tūpono ka pātai te tangata he aha te momo matatau e kōrerohia ana i runga ake nei, ā, ko te momo matatau e tino whāia ana i konei, ko te matatau o te tangata ki te kōrero, ki te tuhituhi me te pānui i ngā reo e rua. Ehara i te mea me mōhio ki ngā kupu katoa o ngā reo e rua, engari me mātua mōhio te tangata ki te wherawhera papakupu me ngā momo pukapuka katoa hei āwhina i a ia i tana mahi.

I te mea he wāhanga kōrero anō kei ngā whakamātautau, me āhua matatau anō te tangata ki ngā take o te wā e pāhotia ana i ngā nūpepa, i te pouaka whakaata me ngā reo irirangi. Kei tūpono ka uru mai ēnei momo kōrero ki ngā whakamātautau.

TE ĀHUA O NGĀ WHAKAMĀTAUTAU

Tū ai ngā whakamātautau i te marama o Whiringa-ā-nuku ia tau. Kei te āhua tonu o ngā wāhi noho o te hunga whakauru mai, e oti ai te whakatau ki hea whakamātauria ai. Ko te rā kati ai ngā tono, ko te 31

o ngā rā o Here-turi-kōkā. Ahakoa e rua anahe ngā whakamātautau matua, arā atu anō ngā wāhanga o roto.

(A) E rua ngā wāhanga o te whakamātautau taha tuhituhi: whakamāori, whakapākehā **ā-tuhi**

(i) whakamāori ā-tuhi: ka hoatu ētahi tuinga kōrero Pākehā ki a koe, ko tāu he whakamāori mai ā-tuhi.

(ii) whakapākehā ā-tuhi: ka hoatu ētahi tuinga kōrero Māori ki a koe, ko tāu he whakapākehā mai ā-tuhi.

Ko ngā wāhanga e rua nei, ka mahia i te wā kotahi, ā, kāore tēnei wāhanga e neke atu i te toru hāora te roa.

Ki te 80% neke atu rānei te tika me te pai o tāu mahi mai i tēnei o ngā whakamātautau, kua whakawhiwhia koe ki te Tāunga tohu i te matatau ki te whakamāori, whakapākehā **ā-tuhi**.

I runga i tā ngā kaiwhiri o Te Taura Whiri i whakatau ai, kua paku rerekē te āhua o ngā whakamātautau pēnei nā - e uru atu ai te tangata ki ngā whakamātautau ā-waha, me mātua puta i te whakamātautau ā-tuhi

(E) E toru ngā wāhanga o te whakamātautau **taha kōrero**: whakamāori ā-waha, whakapākehā ā-waha, me te aroā whakarongo.

(i) whakamāori ā-waha: ka hoatu ētahi tuinga kōrero Pākehā ki a koe, ko tāu he pānui ka whakamāori mai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te haurua o te hāora.

(ii) whakapākehā ā-waha: ka hoatu ētahi tuinga kōrero Māori ki a koe, ko tāu he pānui ka whakapākehā mai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te haurua o te hāora.

(iii) aroā whakarongo: ka pānuihia atu he kōrero ki a koe, whai muri mai, he patapatai e pā ana ki aua kōrero. Ko tāu he whakautu ā-waha i ngā patapatai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te hāora kotahi.

Ki te 80% neke atu rānei te tika me te pai o tāu mahi mai i tēnei o ngā whakamātautau, ka whakawhiwhia koe ki te Tāunga tohu i te matatau ki te whakamāori, whakapākehā **ā-waha**.

Kia mōhio mai te hunga e whakaaro ana ki te whakauru mai ki ēnei whakamātautau, e kore e tū ngā whakamātautau e rua i te rā kotahi. Hei muri mai i te whakamātautau ā-tuhi, ka haere ko te whakamātautau ā-waha. Ki te kore tēnei e taea, hei tētahi rā e pai ana ki te tangata e whakamātautia ana, rātou ko ngā kaiwhakamātautau.

TE AROTAKE I NGĀ MAHI

I te mea e rua ngā Tāūnga ka whakawhiwhia ki te tangata ka puta pai i ngā whakamātautau e rua, ka 100% te katoa ki ia whakamātautau. Ka pēnei te āhua o te tātari i te whakamātautau ā-waha.

Wāhanga:	(i)	whakamāori ā-waha	40%
	(ii)	whakapākehā ā-waha	30%
	(iii)	aroā whakarongo	30%

Te whakamātautau ā-tuhi:

Wāhanga:	(i)	whakamāori ā-tuhi	60%
	(ii)	whakapākehā ā-tuhi	40%

Inā oti ana te tiroiro me te whakatau āe rānei, kāore rānei te tangata i puta i ngā whakamātautau, kua whakahokia katoatia atu ngā pepa whakamātautau ki a koe, kia mōhio ai koe ki hea koe whakapai ake ai i tāu i mahi ai.

Ki te kore koe e whakaae ki tā ngā kaitiroiro a Te Taura Whiri i whakatau ai, ā, e whakaponu tonu ana koe i puta pai koe, kua whakapā mai koe ki te Kaiwhakahaere Whakamātautau o Te Taura Whiri.

HE UTU ANŌ?

Kotahi rau tāra te utu mō ngā whakamātautau, ā, e rima tekau tāra atu anō mō te hui whakangungu i a koe. E toru rā koe e whakangungua ana, e āwhinatia ana i te kura a Te Taura Whiri, ka tū ki Kirikiriroa, mai i te **28 o Mahuru ki te 3 o Whiringa-ā-nuku 1997**. Ko ngā rā ki ngā mahi whakamāori/whakapākehā, ā-waha, ā-tuhituhi, ko te 29 o Mahuru ki te 1 o Whiringa-ā-nuku. **Me mātua tae mai koe ki tēnei hui.** Inā mutu ana te wāhi ki te taha whakangungu whakamāori, ka taea te noho atu ki te roanga atu o te hui, ka mutu, ka pai tonu pea te noho atu i te mea e haere tonu ana te wāhanga whakamāori/whakapākehā a te hui whānui. Heoi anō, ki te hiahia noho atu koe ki te roanga atu o te hui, ka kotahi rau tāra te utu ki te noho atu ki te hui mō te wiki kotahi.

NGĀ PUKAPUKA HEI ĀWHINA I A KOE

Anei e rārangi ake nei ngā pukapuka hei paku āwhina i a koe.

- * Te Matatiki (*Putanga Tuarua*)
- * Te papakupu reo Māori a Wiremu
- * Te papakupu reo Pākehā, reo Māori a Bruce Biggs
- * Te papakupu reo Pākehā, reo Māori a H.M. Ngata
- * Ngā whakamātautau o ngā tau ki muri (ka taea ēnei te tono i Te Taura Whiri, kāore he utu).

ME PĒHEA TE WHAKAURU ATU KI NGĀ WHAKAMĀTAUTAU?

Oti ana tō whakatau, āe, e whakauru mai ana koe ki ngā whakamātautau mō te Tāūnga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori, whakaotia mai te pukatono e mau nei ka whakahoki ai ki Te Taura Whiri, me te tuku mai anō i tō \$100 i te taha mō ngā whakamātautau me tētahi \$50 atu anō mō te hui whakangungu (**28 o Mahuru ki te 1 o Whiringa-ā-nuku**). Inā mātua tae katoa mai ēnei ki Te Taura Whiri, kua tukuna atu he kōrero ki a koe ki te kī atu kua tūturu tō uru mai ki ngā whakamātautau.

KI HEA TĪKINA ATU AI ĒTAHI ATU KŌRERO MŌ NGĀ WHAKAMĀTAUTAU NEI?

Kei te whārangi whakamutunga te pukatono whakamātautau mō te Tāūnga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori. Ki te hiahia ētahi atu kōrero, he patapatai rānei āu e pā ana ki ngā whakamātautau, tēnā koa whakapā mai ki:

Te Kaiwhakahaere Whakamātautau
Te Taura Whiri i te Reo Māori
Pouaka Poutāpeta 411
TE WHANGA-NUI-A-TARA

waea (04) 471-0244
waea whakaahua (04) 471-2768

KO TE KURA TUARUA MŌ TE TAU 1997 KA TŪ KI HIRANGI, Ā TE 13-18 PAENGA-WHĀWHĀ

He whakamōhio noa ake tēnei **kua hurihia ngā rā e tū ai te kura tuarua** kua whakaritea mō tēnei tau, arā, ko tērā e haria ana ki roto o Ngāti Tūwharetoa. Ka tū tonu ki te marae o Hirangi, i Tūrangi, *engari anei kē ngā rā*:

13 - 18 o Paenga-whāwhā 1997

I runga anō i te maumahara ki te kaha o te kūi, i te tiko mai o hukāpapa, i te tau o hukāpunga, i te hū o Ruapehu i te tau ka hori ka whakatauhia me neke paku whakamua mai te kura ki Hirangi ki te wā e āhua pūāhuru tonu ana, ā, kāore anō a Mākeremumu hūpē tautau, a Ūpokopāpā rānei kia āta tau mai.

Nā reira, kaua e arohia ngā karere i pānuihia i mua atu i tēnei (i te Muka, i hea ake rānei), i te mea kua kore e tika ngā rā e whakaatuhia ana i reira.

Me mātua tae mai he kōrero i te hunga hiahia whakauru mai ki tēnei hui i mua i te 31 o Poutū-te-rangi, 1997. Ki te hiahia ētahi atu kōrero, he patapatai āu e pā ana ki ngā Kura, he puakawhakauru rānei, tēnā koa whakapā mai ki te tari.

NGĀ KURA REO A TE TAURA WHIRI HE WHAKAMĀRAMA

I te whakatūnga o Te Taura Whiri i te Reo Māori ko tētahi o ngā whakatau matua i takoto i a mātou, me kaha te āwhina i ngā kura e Māori ana te reo whakaako o roto, i runga i tō mātou mōhio he nui tonu ngā kaiwhakaako kāore i te pērā rawa te matatau, te tika rānei o ngā reo, ā, i tino hiahia mātou kia tika te reo ka whāngaia atu ki ā tātou tamariki i roto i ngā kura.

I te tīmatanga i riro tonu nā te pūtea ake a Te Taura Whiri i pīkau te kaupapa engari nō roto i te wā ka kite mātou kua kaha te muia mai o te kaupapa e te hunga whakaako, e te hunga hoki e whai noa ana kia pai ake ō rātou reo.

Kāore ā mātou whakahē i te haere noa mai a te hunga tino kaha te hia kai mai ki te reo engari ko te pūtea

kē hei kawē te mate. I te wā hoki e mānukanuka nei mātou i te poroa haerehia ngā pūtea a tēnā whakahaere, a tēnā whakahaere i runga anō i tōna whakaaro me whakamoamoā, me penapena te tāra, ā, ko mātou tētahi i noho hei papa mō tērā whakaaro.

Koinei te wā i uru mai ai Te Tāhūhū o Te Mātauranga me tāna pūtea hei taunaki mai i te kaupapa engari he here anō i runga i taua pūtea rā.

Ko te pūtea e hōmai ana e rātou hei whakapakari, hei whakatika, hei āwhina i te hunga autaiā tonu te matatau, ā, kei roto i ngā kura e whakaako ana ahakoa he aha te momo kura. Ko te mea nui ko te reo Māori te reo whakaako, e whakaako ana rānei i te reo Māori. Inā whērā riro ana mā Te Tāhūhū e pīkau, inā kore mā tēnā anō ia e oi, e kuhu.

Nā reira, ko te hunga kāore i te whakaako i roto i ngā kura mā koutou anō koutou e utu, mā ā koutou whakahaere rānei e utu te haere mai ki ngā kura. Ka hāngai tēnei ki ngā mea haere mai i ngā tari kāwanatanga, i ngā Kōhanga Reo, i ētahi atu mahi, i hea noa rānei. Kāore katoa ēnei e āhei mai ki te pūtea a Te Tāhūhū.

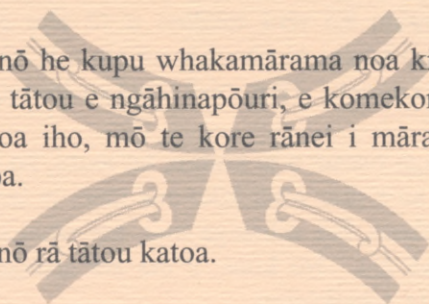
I tua atu i tēnei, e hāngai ana ngā mahi katoa ki te hunga autaiā tonu te matatau kia whānui ake ai tō rātou mōhio ki te kupu me tōna whakatakoto kia pakari ai te tū mai i roto i ngā kura.

Ahakoa e nui tonu ana te hunga haere mai kāore i te pērā rawa te matatau e arohaina atu ana e te Taura Whiri engari kia tino maumahara ko te kaupapa matua o ēnei kura he āwhina, he tautoko i te hunga autaiā te matatau, ā, kei roto i ngā kura e whakaako ana, koirā te kaupapa i hōmai ai e Te Tāhūhū tāna pūtea.

He nui ngā mea haere mai i ngā Kōhanga Reo kei te pātai he aha rātou i whakamahia ai kia utu, ana, kua hoki tēnā pātai. Ki te pīrangi koe ki te haere mai nau mai engari mā tō kōhanga anō hei utu tō haerenga mai.

Heoi anō he kupu whakamārama noa kia kore ai ētahi o tātou e ngāhinapōuri, e kōmekome mō te kore noa iho, mō te kore rānei i mārama ki te kaupapa.

Tēnā anō rā tātou katoa.

‘Te Kōhure, Te Whanake 4’

Kua puta te wāhanga tuawhā o ngā pukapuka ako i te reo Māori a John Moorfield e mōhiotia nei e te ao Māori ko Murumāra. Ko tēnei o ngā wāhanga e titiro ana ki ngā hōhonutanga me ngā tiketiketanga o te reo nā reira ko te hunga ka riro mā rātou tēnei pukapuka e whakamahi kua tae ki te tau tuawhā, tuarima o te kura tuarua, ki ngā tau tuatahi rānei o te whare wānanga. Kei te āhua tonu o te matatau o te akonga.

Ko Murumāra tētahi o ngā Pākehā tuatahi i kuraina ki Tīpene, ā, ko ētahi o ōna kaiwhakaako i a ia i reira ko Hoani Waititi rāua ko Koro Dewes. Mai i reira ka uru ia ki ngā kura tuarua o Ngāruawāhia, o Wesley me Tuakau, ā, mai i reira ki te Wāhanga Māori o Te Whare Wānanga o Waikato. Pau ana i a ia te rua tekau tau ki reira ka haere nei ki te Wāhanga Māori o Te Whare Wānanga o Ōtākou.

Ko te mātārere e mau nei e pānui noa ana i taua pukapuka rā arā ‘Te Kōhure, Te Whanake 4’.

(Ko te kōrero e whai ake nei, he wāhanga nō te pukapuka nei, nō ‘Te Kōhure, Te Whanake 4’)

Te Āhua O Te Whaikōrero

Nā Wharehuia Milroy o Ngāi Tūhoe

Ko tēnei o ā tātau kōrero e pā ana ki te whaikōrero. Ko te whaikōrero i roto i te āhua e mōhiotia ana e ahau e pēnei ana i roto i ōku whakaaro.

Ko te tūrangawaewae

Tuatahi, mehemea ia te tangata e hiahia ana ki te tū ki te whaikōrero me whai tūrangawaewae ia. Ko te tikanga o tērā kōrero, o te ‘tūrangawaewae’, i tua atu o tōna whenua e whai take ai ia, me whai take, ka mutu, ko taua take me whai ki te tikanga o te kupu whaikōrero. E rua pea ōna aronga.

Ko te aronga tuatahi ko tērā e mōhiotia nei e te nuinga o ngā tāngata ko tērā tangata e tū ake ai ki te whakatakoto kōrero ki mua i te aroaro o te tangata, o ngā tāngata rānei. Tērā, tērā whakamārama.

Ko te aronga tuarua o te kōrero, ka mutu, ko te wāhi e kite ana au e tino whai kiko ana rānei te tangata ki te whakatakoto, hei wānanga mai, hei whakaaro ake mā ētahi kē atu. Nō konā, e rua ēra aronga o tērā kōrero, o te whaikōrero.

Kia hoki ake au ki te ‘tūrangawaewae’ nei. I ngā wā o mua e kore te tangata e tū noa ake mehemea kāore ōna tūrangawaewae. Ko tōna tūrangawaewae ko tōna whenua, ko tōna marae ake, ko tōna kāinga ake, ā, ka mutu, kua whakaaetia ia e tōna hapū, e tōna whānau rānei kia riro māna e whakatakoto, e kōrero rānei i ngā kōrero e pā ana ki a ia tonu, ki tōna hapū, ki tōna iwi rānei. Nā reira, he tikanga anō kei roto i tēnei o te tangata e tū ake ana ki te whaikōrero i ngā rā o mua.

I ēnei rā kua āhua rerekē. Ko te tangata e mōhio ana ki te kōrero, e mōhio ana ki te reo, ki tāku mātakitaki ake, e whakahaua ana, e tū tonu ake ana rānei taua tangata i runga i tōna hiahia ki te kōrero, ki te whakatakoto whakaaro. Nā reira, me ki pēnei ake, he tikanga tō te whaikōrero i ngā rā o mua, e pai tonu ana mehemea e whāia ana tētahi āhuatanga o roto o taua tikanga whaikōrero rā, arā, me āhua mōhio te tangata ki te whakawhānui haere i ana kōrero. Taihoa au e whāwhā atu ai ki tērā wāhanga.

Ko te āhua o te whaikōrero

Ko te tuarua o ngā kōrero, ko te āhua o te tauira o tēnei mea, o te whaikōrero. Ko tāku tauira e hanga ana au he pēnei anō i te hanga o te wharenuī. Koirā au i kōrero tuatahi ai kia whai tūrangawaewae te tangata, arā, kia mōhio ia ki tōna ake papa, ki tōna ake kāinga, ki tōna ake whenua, ki ōna ake kōrero, ngā kōrero o tōna marae, ngā kōrero hoki o tōna iwi me ōna whakapapa.

Nā reira, ki te tū ake koe ki te whaikōrero ko te tikanga ko te āhua o tō whaikōrero kia rite tonu ki te hanga o te whare. Me ki pēnei ake au, tērā pea i ngā wā o mua ka takoto te whakaaro i roto i ngā tāngata e puta ai tēnei kōrero ‘mā te whakaaro nui ka hangā te whare’. I konā kua tū ake koe ki te kawē i ō whakaaro. Ko te mea tuatahi māu he whakatakoto tāhuhu. He aha rā te tikanga o taua tāhū rā, engari, kei tēnā, kei tēnā tangata tū ake ki te whaikōrero te tikanga o te āhua o tana tāhū. Ki a au ko te tāhū he wharenuī, ki te whakairi koe i tō tāhū ki runga ka heke katoa mai ētahi o ngā kōrero i tō tāhū. Koia tēnā ko te āhua o te tīmata ake o te whaikōrero.

Otirā he tīmatanga ake anō o mua atu o tērā, arā he karakia. He karakia hei tīmata i ō mahi, he karakia anō hei whakaoti i ō mahi, otirā, he waiata anō hei whakanoa i te āhua o aua mahinga nā. Nō konā, ki te tū ake te tangata i ngā rā o mua ka heria ake e ia tētahi tau māna, he pēnei pea i te waerea nei, he tauparapara, he whakaataata i te āhua o tāna whakapono ki te ao, ki te āhuatanga o tōna ao Māori.

(Ka mutu i kōnei ngā kōrero a Te Wharehuia, mō te roanga atu o ngā kōrero, tirohia te pukapuka nei Te Kōhure)

Kura ki Waimārama 12 - 17 Kohi-tātea 1997

Nō ngā rā o te 12 - 17 o Kohi-tātea, o te hikuwai o te tau katahi tonu nei ka pahemo, i tū ai te kura tuawhitu a Te Taura Whiri ki te marae o Waimārama i Waimārama, rohe o Ngāti Ura-ki-te-rangi, o Ngāti Hikatoa, o Ngāti Kurukuru me Ngāti Whakaiti ētahi o ngā hapū o roto o Ngāti Kahungunu.

Tino muia ana tēnei o ngā kura, ā, tae atu ana te tatauranga o te hunga i whakaeke ki te āhua 130 nei. He tohu pea tēnei e kaha ake ana te whāia mai o te reo e te hunga whakaako, e wai noa iho nei rānei, he pai rānei nō te whakaako a ngā kaiwhakaako i a rātou.

Ka hoki tonu āku ake mihi ki taku kāhui kaiwhakaako ki a Mate, ki a Mīria, ki a Ngāhinatūrae, ki a Anita, ki a Rāhera, ki a Te Haumihiata, ki a Te Waihōroi me Te Wharehuia.

Ahako ko te tino whakarite o ngā kura nei ko te āwhina kē i te hunga o roto i ngā kura e autai tonu ana te matatau, he tokomaha te hunga e haere mai ana o waho atu i tērā karangatanga.

Kātahi nā te kura i tau mai ai tētahi wairua tino pai, ā, me te aha anō, rongo ana te katoa i taua wairua rā. Otirā, e puta ai tērā wairua me ahu mai i te katoa o te hunga i ikapahi mai tae atu anō hoki ki te tangata whenua.

Kore rawa i iri mārō te manawa i te kaha whiua o tahua roa, ā, me hawa te whata roa a Manaia ka tika! Puta ana i te kaiporoporoaki, i a Shane Nīkora, te whakaaro o te katoa o te kura i a ia i mihi rā ki te tangata whenua, *‘e te umu tao roa a Tiakitai’*. Kei hea he mihi hāngai atu i tērā?

I waimarie i tēnei tau i tau anō tōna mahana i ngā rā o te waru, kāore i pērā i te tau o mua atu me kore ake nei a hōtoke hōpuapua.

Kāti he kura kua tū, he tau anō kua hipa, kia kī noa ake ki te iwi kāinga, nāu ngā whakaute i upa ai a kakī, i upa ai a puku kia whakatau pēnei noa ake ahau,

Pai aha hā! Pai aha hā!

Kei te Urunga o te Rā, Waimārama

**TE PUKATONO KIA WHAKAMĀTAUTAUHIA MŌ
TE TĀŪNGA TOHU I TE MATATAU
KI TE REO MĀORI**

INGOA MATUA: _____

INGOA KĀRANGATANGA: _____

TE PAKEKE: _____

TE WĀHI NOHO: _____

TAU WAEA(KĀINGA): _____ TAU WAEA (MAHI): _____

IWI: _____

HAPŪ: _____

MONI WHAKAURU:(WHAKAMĀTAUTAU):(\$100) _____

MONI RĒHITA(HUI WHAKANGUNGU):(\$50) _____

TŌ WAITOHU: _____ TE RĀ _____

(HEI WHAKAKĪ MĀ TE TARI)

Te rā i tau mai: _____ Te nui o te moni:\$ _____

Te tau o te puka

whakamana utu: _____ Waitohu: _____

PUKATONO MŌ NGĀ RAUEMI A TE TAURA WHIRI

Tēnā koa tonoa mai kia:

___ x Ngā Whatiwhatinga 1 (1991, 36 whārangi)	@	10.00	___.
___ x Ngā Hākinakina 1 (1990, 33 whārangi)	@	5.00	___.
___ x Ngā Hākinakina 2 (1991, 27 whārangi)	@	5.00	___.
___ x Māori for the Office (1990, 32 whārangi)	@	6.00	___.
___ x Mānuka takoto, kawea ake! (whakaahua, 1992)	@	5.00	___.
___ x Tōku reo, tōku ohoho (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x Me ū, Māori mā! (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x Apirana Ngata (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x He Taonga te Reo (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x He Muka (pānui whakamōhio)			

kāore he utu

TE KATOA (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa) \$___.

Ingoa:

Kāinga noho: _____

Waea: () _____

Te TAURA WHIRI I TE REO MĀORI
POUAKA POUTĀPETA 411 Te WHANGA-NUI-A-TARA
WAEA: (04) 4710-244 WAEA-WHAKAAHUA: (04) 4712-768
KARERE ROROHIO: TETAURA@NETLINK.CO.NZ